

Intervjuu Paul Koklaga tema 90. sünnipäeva puhul

Küsitles Anna Verschik

- **Kuidas ja millal tekkis sul huvi keeleteaduse vastu? Kas keegi või miski andis algtõuke?**

Pean ütleva kõigepealt, et mina olen ju põhimõtteliselt hiidlane, pärishiidlane, nii minu vanemad kui ka esivanemad on olnud hiidlased. Olen Kärđlas sündinud, üles kasvanud, koolis käinud jne. Huvi keelte vastu – ei teagi seda, nähtavasti see on siiski geenides või kuskil olemas. Igal inimesel on tavaliselt millegi vastu huvi ja mul on keelte vastu huvi olnud juba poisikesena. Mäletan, Eesti ajal tekkis kuskilt meile laua peale üks Soome ajakiri. Ja nüüd on imelik mõelda, aga see fastsineeris mind nii kõvasti, oli niivõrd huvitav. Polnud Soomest palju midagi kuulnud, muud kui seda, et kui poisikesena kogusin marke, oli mul Soome marke ka. Siis ma tegelesin meeleheitlikult selle ajakirjaga, nii et ma sellest justkui aru ei saanud ja midagi siiski nagu sain ka. Sellest on näha, et sihukesel poisinagal oli keelte vastu huvi. Miks see tekkis, ei tea. Vanemad mingeid võõrkeeli ei osanud, isa oskas vene keelt niipaljukest, nagu tsaari kroonus oli külge jäänud.

- **Kas on õige, et sinu esimene keel on hiiu keel ja eesti kirja-/ühiskeel tuli alles hiljem? Kas esimene kokkupuude eesti kirjakeelega tekitas segadust või mitte?**

Muidugi, kui rangelt võtta, siis on ju minu emakeel see hiiu murre. Võime tinglikult rääkida hiiu keelest, sest mulle ei meeldi sellised pealkirjad nagu „Eesti-võru sõnaraamat“, sest võru on eesti keele murre ja Hiiumaal kõneldav keel on eesti keele territoriaalvariant. Hiidlased räägivad küll „hiiu keelest“, aga muidugi see on saarte murde hiiu murrakute rühm.

Murrakuid on põhimõtteliselt neli ja nendes on omad erinevused ka. Lääne murrakud on Emmaste ja Reigi, ida omad Pühalepa ja Käina. Minu oma on Pühalepa, kuna olen Kärblast. Kärbla elanikkond on kujunenud endisest kalurikülast. Sellest sai töölisasula, kui tekkis Hiiu-Kärbla kalevi-vabrik. 1938. aastal kuulutati Kärbla linnaks. Enne seda oli see teadagi rootsikeelsete kaluriküla, segaasustusega. Ümberkaudu oli Pühalepa kihelkond ja sealt värvati vabrikutöölisi. Kodus oli meil Pühalepa murrak. Loomulikult oli see enesestmõistetav, et rääkisime seda n-ö hiiu keele Pühalepa murrakut mitte ainult kodus, vaid ka igal pool mujal.

Minul oli muidugi selge, et see pole see keel, mida me koolis kirjutame. Raskusi mul koolis ei olnud, aga üks lause on jäänud meelde algkoolist. Üks klassiõde kirjutas tahvlile matemaatika tunnis kirjaliku ülesande ja õpetaja ütles, et mis on selle ülesande küsimus. Ja Vilma (see oli see tüdruk) kirjutas: *Mütu õuna jähi järele?* Kui nüüd järele mõelda, käitus õpetaja pedagoogiliselt õigesti. Ta ütles lihtsalt: „Väga õige, aga tee *ü* asemele *i* ja tõmba see *h* maha.“ Aga ma mäletan konkreetselt, kui olin juba keskkooli-poiss ja isaga puid saagisime, mõtlesin endamisi, kuidas me räägime, ja kuulasin, kuidas me räägime, ja rääkisin teadlikult meie kodukeelt ja see ei läinud kuidagi segi sellega, mida koolis rääkisime.

Õpetajad olid küll mõned mandrilt tulnud või ka hiidlased, kes olid mandril koolituse saanud ja rääkisid küll kirjakeelt, aga *õ* asemel oli *ö*. Mina ise õppisin *õ*-vokaali häälduse päriselt ära, kui olin 20-aastasena Tallinnas haiglas kümmekond päeva ja haigla töötaja tõi sööki, oli juttu võist. Ta küsis, kas ma olen saarlane, et ütlen *või*, mitte *või*. See ei valmistanud mulle mingit raskust, kui ma sealt haiglast välja tulin, siis rääkisin korrektselt *õ*.

- **Mis keeli sa oskad? Kuidas oled neid õppinud?**

Olen selles suhtes väga nõudlik. Ei julge ütelda, et seda keelt oskan või ei oska. Oskan kõige paremini soome keelt, järgmisena vene keelt, siis saksa keelt, neljas on ungari ja viies on vist rootsi. Loen inglise keelt, oskan mingil määral mari keelt. Soome keelt oskan sellepärast kõige paremini, et see tundub lihtne ja loomulik, on lähedane sugulaskeel. Ega ma enne ülikooli ei tegelnud soome keelega, küll aga tegelesin inglise keelega. See polnud kohustuslik, aga koolis oli võimalik seda õppida. Olen mitu korda alustanud inglise keele õppimist, aga sellest ei ole suurt midagi välja tulnud.

Soome keelt hakkasin õppima ülikoolis. Ülikooli ajal õppisin edasi nii vene kui ka saksa keelt. Võtsin endale valikkursusi lausa mitu tükki, hollandi ja rootsi keele, aga itaalia keel on mind kuidagi võlunud, ei tea millega, võib-olla oma ilusa kõla ja sarnasusega ladina keelega (meil oli neli semestrit ladina keelt). Mul on siamaani meeles, kuidas käisin meie lehmaga metsas ja karjatasin teda ja üks saksakeelne itaalia keele õpik oli mul kaasas, õppisin sealt, tegin ka harjutusi. Ungari keel oli muidugi fantastiline selle poolest, et ükski sõna ei sarnane eesti sõnaga, v.a mõned üksikud. Ungari sõnavara on niivõrd metsik ja nõuab nii palju tööd! Muidugi ei ole mõtet rääkida, et üks keel on lihtne ja teine raske ja keeruline, aga võib küll sulgudes öelda, et ungari keel on väga tülikas ära õppida oma vormirikka morfoloogia ja omapärase sõnavara tõttu. Aga see oli väga huvitav ja oli minu ja Tiiu [Tiiu Kokla, abikaasa] salakeel. Dotsent Paula Palmeos, meie ungari keele õpetaja, tegi ungari keelest oma südameasja, õpetas seda nii suure vaimustusega ning meie olime talle tänuväärne materjal. See huvitas meid kõiki, kes me soome-ugri rühmas olime.

- **Kuidas otsustasid astuda Tartu ülikooli? Kas sul oli eriala valik kohe selge?**

Tartu ülikooli läksin mina osalt olude sunnil. Lõpetasin keskkooli 1950. aastal ja tollal ei olnud juttu sellest, et inimesel on õigus oma emakeeles õppida. Loomulikult pidin ma minema merekooli, aga just neil aastail oli kõigis Nõukogude Liidu merekoolides kehtestatud vene õppekeel. Eestis oli mitu merekooli, kõik läksid venekeelseks. Keelega oleks toime tulnud, aga ütlesin endale: miks läheksin Tallinna venekeelsesse kooli? See pole ainult keel, vaid ka meel. Siis ütlesin endale, et mul on keeled tagataskus, lähen ülikooli, seal saab stipendiumi. Isa oli just surnud, kuid ema toetas mind ülikooli ajal. Siis ei olnud mul sugugi keeruline sellest merekooli-ideest loobuda, sest tundus niivõrd mõttetult minna Eestis venekeelsesse õppeasutusse.

Läksin Tartusse ja minu eesmärk oli õppida võõrkeelt, saksa keelt, germanistikat. Aga juhtus nii, et just tol aastal ei võetud üldse saksa keele erialale inimesi. Ja siis ütlesin vastuvõtukomisjonile, et hea küll, lähen siis eesti keelde. Endal oli mul plaan, et ei lähe mitte eesti keele eriharru, vaid soome-ugri eriharru. See rahuldab mind täiesti. Nii et mul ei olnud mingit kahtlust, kas minna midagi muud õppima või ei.

- **Kas on mõni keeleteadlane, kes on sinu kui teadlase arengut mõjutanud?**

See on hea, aga väga keeruline küsimus. Muidugi professor Paul Ariste, tema oli ju teadlane, kes on kirjutanud esimese väitekirja hiiu murde, nimelt foneetika teemal (1940). Kui meil oli ülikoolis esimene Ariste loeng, ütles professor: „Kokla, ärge ära minge, tulge palun pärast loengut minu juurde.“ Mõtlesin, et mis pahandusega olen jõudnud hakkama saada. Siis rääkis Ariste mulle, et on väga tore, et tulin siia õppima, nüüd saab mind kasutada õppevahendina – nüüd on tal loengul elav keelejuht. Ükskõik mis nähtuse puhul ütles ta: „Kokla, ütelge, kuidas see hiiu keeles on?“ Enamasti olid need asjad sellised, mille kohta sain tuua eripära välja. Ariste oma tänapäeva mõttes väga vananenud meetodi puhul (ta oli võrdleva-ajaloolise meetodi meister) ei püüdnud meile midagi muud näidata. Lõpetasin ülikooli 1955. Sel ajal ei olnudki ülikoolis moodsamaid tuuli veel eriti puhunud. Mida olen Aristelt saanud, seda olen püüdnud eluaeg teha, ja see on ajalooline keeleteadus, põhiliselt morfoloogia. See on fantastiline, võrdleva-ajaloolise keeleteaduse teene, et teame, et aastal 2000 Kesk-Euroopas mitte suur keelekollektiiv, ungari keel, on samast juurest kui need sugulaskeeled, mis on tuhandeid kilomeetreid eemal.

Nimetaksin veel Johannes Voldemar Veskit, kes oli juba tollal eakas mees, aga kõik, mida ma eesti keelest arvan, tuleb mu eesti keele õpetajalt professor Veskilt. Ta oli Aristele otse vastand. Kui Ariste oli elav esineja ja tegi naljagi, siis Veskil olid sedelid, mida ta lühinägelikult uuris, ja ta pomises omaette. Tüdrukud muidugi ei viitsinud üles kirjutada, mis kaalutlusi ja argumente ta pakkus. Ja Tiiu ütleb siia maani: ja sina kirjutasid üles, mis Veski rääkis! Kirjutasin tõepoolest üles, see oli niivõrd sisukas. Ei olnud ehk efektselt esitatud, aga ei olnud ka tuim. Veski oli paralleelvormide vastu kirjakeeles. Veski on see, kes kujundas talupojakeelest kirjakeele oma terminoloogiaga.

- **Kuidas tekkis huvi mari keele vastu?**

Olen väga õnnelik, et minu orbiiti sattus mari keel. Olin kaks aastat raadio soomekeelsete saadete toimetuses ja passisin kogu aeg, et kuidas minema saada. Oli ju vaja kolm aastat töötada. Tookord, aasta oli vist 1957, ütles Ariste mulle, et kui sa arvad, et tõepoolest tahad, siis sügisel

on fennougristika aspirandi koht olemas. Nii ma teingi, kuigi raadio ülemused ütlesid: „Seltsimees Kokla, te pole täit kolme aastat olnudki!“

Läksin siis aspirantuuri, see on nüüdses mõttes doktorantuur. Mis teemaga siis tegelda ja millest väitekiri teha? Aristel oli põhimõte, et meil Eestis oleks iga soome-ugri keele kohta oma asjatundja. Mari keele asjatundjat ei olnud, kuigi marilasi oli Ariste juures õppimas mitu. Terve semestri olime õppinud mari keelt, nagu võõrkeelt õpitakse. Lidia Vassikova, marilasest aspirant, õpetas, tegi seda päris hästi. Väitekirja teemaks saigi possessiivsuse kategooria selles keeles (pealkirjaga „Possessiivsufiksids mari keeles“). See oli mulle väga sobiv valik.

Kaks suve olin seal Marimaal marilaste keskel mitmes külas, mitmel murdealal materjali kogumas. See oli see aeg, kui kõige tavalisemat magnetofonigi ei olnud, nii et kirjutasin kõik üles käsitsi. See oli hea koostöö. Need inimesed, kes rääkisid emakeelena mari keelt ja olid ise üsna napi kooliharidusega, imestasid, et miks seda kõike vaja on. Teiselt poolt aga oli selliseid keelejuhte, kes minuga meeleldi kaasa töötasid, öeldes, et vaata, mari keel on nii tähtis, et seda õpitakse ülikoolis ja tullakse kaugelt siia uurima. Nii et mul on kõige paremaid mälestusi sealt. 1964. aastal kaitseisin väitekirja. Suhteid on siamaani, pärast kutsuti mind sinna veel nn riigieksamite komisjoni esimeheks. Hilisematel käikudel olid juba makid olemas ja sai lindistada. Palju sõpru on seal.

- **Oled õpetanud eesti keelt välismaal mitmel korral. Alustasid juba nõukogude ajal. See polnud just väga tavaline.**

1971–1973 olin Göttingeni ülikoolis eesti keele lektor. Kujuta ette, Saksa FV-s! Kuna ma ei olnud ülikooli, vaid teaduste akadeemia süsteemis (keele ja kirjanduse instituudis), oli minu komandeerijaks NSVL TA välissuhete valitsus. Enne oli Göttingenis eesti keele lektoriks olnud dr O. A. Webermann, eesti pagulane. Pärast tema surma hakkas sealne professor W. Schlachter otsima uut lektorit ja pommitas kirjadega ENSV TAd, et kutsuda lektor just nimelt Eestist. Määravaks oli saanud 1970. aastal Tallinnas toimunud rahvusvaheline fennougristide kongress.

1980–1982 olin eesti keele lektoriks Turus, Soomes. Turus oli muidugi olnud mitu Tartu inimest enne mind, nt minu eelkäija oli kirjandusteadlane Ants Järv. Aga 1991. aastal, pärast taasiseseisvumist olin Ungaris Pécsi ülikoolis. Olin seal kuni 1995. aastani soome-ugri õppetooli juhataja.

Sugugi ei kahetse, et ma sinna läksin ja seal need neli aastat töötasin. See oli väga huvitav ja kasulik aeg, mil õppisin tõeliselt Ungarit, ungarlasi ja nende keelt armastama.

- **Kuidas tekkis mõte koostada „Hiiu sõnaraamat“?**

Mõte oli ammu olemas. Aga siin tuleb mulle meelde kaks isikut. Üks on minu onutütre tütar Karin Kokla, kes muudkui rääkis sellest. Ütlesin, et ma ei saa sellist asja teha, olen ju pensionär, pean vaatama, kuidas midagi teenin. Tema vastu, et sellega teenidki, hakkas seda asja ajama Kärddlas. Teine on Aivar Viidik, Hiiumaalt pärit kultuuritegelane, nüüdne poliitik. Tema oli tegelnud niisuguste asjadega, juba ennegi raamatuid välja andnud. Tema hoolitses rahastuse eest. Sõnaraamat ilmus 2015. Nüüd ei julge raamatut lahti tehagi, kardan, et sõna, mida otsin, puudub sealt. Siiski täidab mind suure rahuldustundega see, et sõnaraamat sai tehtud. Eks ole näha, millal on aeg küps kordustrukiks.

OK